

Љубиша Деспотовић

УДК 94:327(497.1)''1918/1991''

Вања Глишин

Институт за политичке студије, Београд

ГЕОПОЛИТИЧКИ ИНТЕРЕСИ И ПОЛИТИЧКИ КОНЦЕПТИ ФОРМИРАЊА ДВЕЈУ ЈУГОСЛАВИЈА И РАЗЛОЗИ ЊИХОВОГ ДРЖАВНОГ РАЗБИЈАЊА

Апстракт: Рад се бави геополитичким аспектима стварања и разбијања две југословенске државе. У уводном делу рада наведена су геополитичка обележја овог простора, као важан геополитички контекст, који је утицао на политичке процесе у два државама. Након увода аутори анализирају стварање „прве“ Југославије и геополитичке разлоге који су наводили велике силе, особито таласократске државе Запада, да управљају процесом изградње, а затим и разградње државе. Трећи део рада бави се геополитичким аспектима стварања „друге“ Југославије која је имала изразиту геополитичку улогу током хладног рата, посебно у визури Сједињених Америчких Држава које су настојале свим средствима да је претворе у атлантистичког експонента. Након завршетка хладног рата, геополитичка улога Југославије нестаје, те тако нестаје разлог за њеним постојањем.

Кључне речи: Краљевина СХС, Југославија, Србија, српске земље, Балкан, геополитика

Увод

Српски народ је на својим плећима од конституисања модерне државе у 19. веку до данас изнео и преживео тектонске промене у међународним односима, што се читава у бројним променама које је преживела српска држава и друштво. Ратови, радикалне смене династија, владара и политичких елита, доношење и промене устава, спољнополитички заокрети, редефинисање граница, промене државно-правног статуса, окупације и економске и политичке блокаде, указују на геополитичку динамичност овог простора, као и на његов значај у визури великих сила. Заинтересованост великих сила за решавање српског и генерално балканског питања неминовно води ка закључку да локалне политичке осцилације, поготову у Србији и српским земљама, није могуће посматрати изван регионалних и глобалних токова. Посматрајући само модерну политичку историју Србије, уочавамо на десетине примера

непринципијелне и двоструке политике великих сила према српској држави, а један од основних циљева било је ограничавање, а потом и сузбијање српског фактора до нивоа објекта у међународним односима.

Балкански простор својим геополитичким магнетизмом привлачи глобалне и регионалне силе због чега је тешко замислити да се важне локалне одлуке могу донети без уплитања страног фактора (сила победница), који ће те одлуке дефинисати према личним интересима. Посматрајући Балкан кроз геополитичку визуру примећујемо да је реч о трансконтиненталној зони коју карактерише територијална *контактност* са Африком и Азијом, односно трансрегионалној зони која повезује Блиски и Средњи исток и Северну Африку са Европом, што се историјски и читава кроз идеју продора на исток (*Drang nach Osten*), односно југоисток (*Drang nach Südosten*). Овај простор има улогу историјске трансверзале којом су ходиле различите цивилизације, те овде лоцирамо и „главну осу трансгресионо-регресионих процеса цивилизацијских судара“.¹ Осим тога, геополитичка *чворност* једно је од најважнијих геополитичких обележја овог простора. Реч је о стратешким кретањима и уклињавањима глобалних и регионалних сила из неколико различитих праваца. Русија настоји да координира правцем североисток–југозапад ка Средоземљу и топлим морима, док англосаксонски чинилац шири свој утицај правцем југозапад-североисток и настоји да контролише већину других праваца. Германски чинилац деценијама пројектује правац кретања северозапад-југоисток, а исламски фактор прати правац југоисток-северозапад, ка срцу Европе.² Дакле, ово је зона испреплетених и паралелних интереса глобалних и регионалних сила, што се током историје много пута и доказало. Отуда Балкан услед различитих историјских збивања добија улогу граничне зоне са доминантном религијском границом која датира из 1054. године, војном границом (*terra militaris*) и цивилизацијском границом. Осим тога, овај простор кодиран је као празна земља (*terra nullius*) намењена за територијалну и војну експанзију великих и регионалних сила, док је Ватикан територије насељене православним живљем посматрао као зону за остваривање прозелитистичких циљева (*terra missionis*).³ Наведена обележја указују на важност овог подручја за велике силе и уколико их пажљиво пратимо и анализирамо моћи ћемо да увидимо да је вишевековна нестабилност на овом простору подстицана и генерисана споља.

¹ Љубиша Деспотовић, *Геополитика Светосавља*, Каирос, Сремски Карловци, 2019, стр. 67.

² Љубиша Деспотовић, Вања Глишин, *Савремени међународни односи и геополитика*, Каирос, Сремски Карловци, 2021, стр. 314-315; Видети и: Љубиша Деспотовић, *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци, 2012.

³ Погледати детаљније: Љ. Деспотовић, В. Глишин, *н.д.*, стр. 313-315 и 352-359; Љ. Деспотовић, *н.д.*, стр. 57-70.

Геополитичка конструкција и деконструкција Краљевине Југославије

На почетку 20. века Србија је, уз сав терет претходних векова, храбро војевала кроз динамична међународна збивања. Владавина краља Петра I Карађорђевића од 1903. године праћена је спољнополитичким притисцима, особито Аустроугарским, који нису слабили до окончања рата, напротив, германски чинилац имао је недвосмислену политику према Србији, политику понижења и деструкције. Посебну пажњу Србија привлачи својим победама у балканским ратовима, што је забринуло владу у Бечу, те је министар спољних послова Аустроугарске Леополд фон Берхтолд (*Leopold, Graf von Berchtold*) на следећи начин објаснио политику према Србији: „Србија данас представља велику атракцију, јер је јасно да је њен углед порастао на нашу штету. Ако Србија настави да се развија, још више ће привући наше Југословене и ни најбоља унутрашња политика неће ништа ту моћи да уради (...) Сукоб са Србијом и њено понижење – то је главни интерес Монархије. Ако се ово не догоди данас, морамо се темељно припремити за то.“⁴ Наведена политика Монархије читава се у периоду до и током Првог светског рата, а резултат је на стотине хиљада убијених и интернираних Срба, разорена држава, као и продубљен раздор између православаца, римокатолика и муслимана. Тако је римокатоличка црква подржала Беч и позвала на разарање Србије, док је Турска фетвом позвала на џихад против неверника у Србији и Црној Гори. Дакле, верске различитости већ тада су манифестовале свој конфликтни потенцијал, који се у годинама касније показао као ефикасно оружје спољнополитичког фактора.

Идеја о стварању Југославије заговарана је и раније, а посебно током рата када је Никола Пашић позивао на југословенско решење. Он је то чинио и у тренуцима када су савезници Србији нудили српско решење и територијално проширење у Босни и на јадранској обали, као и територијалне уступке у Бугарској и Македонији. Мајска декларација 30. маја, а потом и Крфска декларација 20. јула 1917. године темељ је на ком се градила будућа држава, с циљем окупљања Јужних Словена у једној демократској држави. Када је реч о стварању државе, Срби су имали два супротстављена концепта. Први је подразумевао, најпре уједињење српских земаља, а након тога формирање заједничке државе са Хрватима и Словенцима. Други концепт, који су заговарали самостални радикали и део научне елите, подразумевао

⁴ Цитирано према: Душан Т. Батаковић, *Балкански пијемонт – Србија и југословенско питање*, у: *Историја једне утопије*, Катена Мунди, Београд, 2018, стр. 48.

је формирање државе о чијем уређењу ће се накнадно одлучивати.⁵ Јасно је да се српски народ утопио у југословенској идеји и импровизацији југословенске државности, не марећи првенствено за сопствене интересе и дефинисање српске државности. Присаједињење Војводине Србији 25. новембра 1918, а потом и стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. године, осликава све напоре српског народа, али и утопијску визију о уједињењу Јужних Словена и могућности да таква држава опстане. За разлику од Хрвата и Словенаца, који су од самог почетка југословенску идеју посматрали више као нужну, истичући јаку националну свест и „свест о својој држави као крајњем циљу“, српска елита је, уместо да гради сопствену националну државу „по мери сопствене моћи и историјских права“, пројектовала заједничку југословенску државу.⁶ Цена коју су Срби платили за уједињење оставила је далекосежне последице, од људских до економских капацитета државе. Срби су своју исцрпљујућу победу уткали у заједничку државу, док су Хрвати и Словенци нови државни оквир искористили како би се спасили од последица пораза. Несумњиво, српски национални покрет потрошио је највише енергије како би дошло до уједињења, што се након 1918. године осликава у преласку „из периода офанзивности у период дефанзивности“.⁷ Од тада Срби сву енергију троше за очување постављених темеља, без неопходне енергије за стварање нових.

Стварање југословенске државе представљено је као круна српског успеха у рату, међутим та опсенарска визија деценијама онемогућава сагледавање реалних политичких околности, замагљујући геополитичке разлоге великих сила који су пресудно утицали на стварање нове државе и њену будућност. Основна геополитичка обележја балканског простора приказана у уводном делу рада експлицитно приказују његов значај за велике силе, због чега је немогуће искључити улогу спољнополитичког фактора у доношењу локалних и регионалних одлука. Силе победнице у Великом рату (САД, Велика Британија и Француска) имале су јасну визију и интерес када је у питању стварање југословенске државе. Прво, циљ је био да се германском фактору онемогући стварање *Mittleurope* (Средње Европе), која би према Фридриху Науману (*Friedrich Naumann*) требало да буде геополитичка целина окупљена око Немачке и да као таква представља четврту светску силу. Средња Европа би се простирала од Балтичког мора до северног дела Јадрана и представљала би својеврсну

⁵ Д. Т. Батаковић, н.д., стр. 65; Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, Евро Бук, Београд, 2017, стр. 365.

⁶ Петар Пијановић, *Квадратура културног круга: српска и/или југословенска култура*, у: Историја једне утопије, Катена Мунди, Београд, 2018, стр. 140.

⁷ Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790-1918*, књ. II, Просвета, Београд, 1989, стр. 837.

континенталну, телурократску целину смештену између запада и истока.⁸ Овом стратегијом је Немачки рајх пројектовао и југословенски простор као стратегијски и привредно интересантан, особито као мост ка Блиском Истоку и место са рудним, пољопривредним и привредним потенцијалом.⁹ У том контексту немачки програм „Берлин-Багдад“ јасно је осликавао њихову намеру. Стварање јаке Средње Европе био је геополитички императив, а о значају овог простора сведоче записи генерала фон Лудендорфа (*Erich von Ludendorff*), који је у априлу 1917. године писао: „Ми морамо свим средствима радити да код преговора о миру енглески, француски и руски утицај буде искључен у (нама, тј. Немачкој) савезним и у (од нас, тј. Централних сила) поседнутим балканским земљама“ и томе додаје: „Дунав мора за силе Антанте постати једно *noli me tangere*. То је неминован војни и привредни захтев“.¹⁰ Идеја о стварању *Mitteleurope* није нешто ново о чему свет до тада није ништа знао, напротив, она свој полет доживљава осамдесетих година 19. века са изразитом империјалистичком цртом, што је било довољно таласократским силама да знају како да геополитички реагују у овом делу света. „Тек када се лорд Киченер након Анексионе кризе 1908. уверио да је на Босфору Немачка опаснија од Русије, западне државе подржавају увећавање српске нације и стварање њене јединствене државе. Тако су привремено створили Југославију 1918. као државу у којој ће Срби бити природно уједињени, а Русија изгубити могућност да их искориштава.“¹¹ Тако је створена „јединствена југословенска држава као брана Немачкој“,¹² али и покушај да се створи санитарни кордон према Русији. На основу геополитичке теорије Хелфорда Макиндер (*Halford J. Mackinder*), током Версајске мировне конференције створен је Санитарни кордон од земаља централне и југоисточне Европе, чије је „наводна функција идеолошка заштита од ‘црвене заразе’ из Русије“¹³. У састав пројектованог коридора улазе Пољаци, Бохеми (Чеси и Словаци), Угри (Мађари), Јужни

⁸ Погледати: Катрин Орел, *Средња Европа: од идеје до историје*, Слио, Београд, 2012; Душан Пророковић, *Немачка геополитика и Балкан: о циљевима средњоевропског континентализма*, Catena Mundi, Београд, 2014; Љубиша Деспотовић, Вања Глишин, *Савремени међународни односи и геополитика*, Каирос, Сремски Карловци, 2021.

⁹ Андреј Митровић, *Ратни циљеви Централних сила и југословенско питање 1914-1918*, у: Историја једне утопије, Catena Mundi, Београд, 2018, стр. 216-217.

¹⁰ AA – Bonn, Oxfort, 1135, Grosses Hauptquartier Nr. 5, Bd. 2. Цитирано према: А. Митровић, *н. д.*, стр. 218.

¹¹ Милорад Екмечић, *Огледи из историје*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002, стр. 404.

¹² Милорад Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914*, Филип Вишњић, Београд, 2014.

¹³ Миломир Степић, *Геополитика: идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, стр. 195.

Словени (Срби, Хрвати и Словенци), Румуни, Бугари и Грци. Макиндер сматра да негермански народи између Балтика и Медитерана појединачно не могу да остваре значајну улогу, али уколико се интегришу у један стратегијски кордон, могли би да одиграју пресудну улогу у обуздавању Русије и контролисању Великог континента.¹⁴ Дакле, Југославија и у том контексту има значајну улогу за очување империјалних интереса САД, Велике Британије и Француске, посебно јер је реч о трансконтиненталној и трансрегионалној зони, као и *intermarium*-ској карици и месту на ком се укрштају важни коридори. Али зашто није дозвољено уједињење Срба и српских земаља који су најважнији фактор на Балкану? Иако се Краљевина СХС, односно Југославија, формирала на темељима српске државе, српске победе и српског народа, таласократске силе нису хтеле да дозволе стварање православног језгра и снажне државе, већ формирају једну верски и национално хетерогену државу, која је осим улоге Санитарног кордона, вршила улогу *обуздавања српског чиниоца*. Дакле, стварањем верски и национално хетерогене државе створен је простор са изразитим конфликтним потенцијалом, који су велике силе неретко користиле, посебно када су „разарале и утицале на организовање југословенске државе“¹⁵. Тиме је отклоњена опасност на коју је указивао Роберт Ситон-Вотсон (*Robert Seton-Watson*), „да ће, након нестанка Аустроугарске, стварање велике, уједињене српске државе представљати латентну опасност од руске доминације овим регионом у будућности услед историјских веза, заједничких словенских обележја и православне вере“¹⁶. У том контексту не смемо занемарити „паралелизам о руско-српском геополитичком положају“, који се на западу перципира као „симбиоза њихових интереса“ и вечно партнерство две земље. Наведени геополитички стереотип огледа се у две димензије. Прва је „пројектована у позицији Србије као ‘балканског експонента’ руских интереса на овом простору“¹⁷. Друга димензија приказује словенску (русофобија и србофобија на Западу), православну (страх од православља) и идеолошку (бољшевичко-комунистичка опасност) везу две земље и представља Србију као „сарадника у покушају руског освајања западних територија *Rimlanda*“¹⁷¹⁸.

¹⁴ Halford J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, National Defense University Press, Washington DC, 1942, p. 115.

¹⁵ М. Екмечић, *н.д.*, стр. 377.

¹⁶ Цитирано према: Д. Т. Батаковић, *н.д.*, стр. 69-70.

¹⁷ „Онај ко доминира над *Rimlandom*, доминира над Евроазијом, онај ко доминира над Евроазијом, држи судбину света у својим рукама.“ О *Rimlandu* погледати: Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Harcourt, Brace and Company, New York, 1942; Љ. Деспотовић, В. Глишин, *н.д.*, стр. 221-226; Небојша Вуковић, *Логика империје*, Конрас, Београд, 2007.

¹⁸ Љ. Деспотовић, *н.д.*, стр. 71.

Дакле, формирањем Југославије створена је илузија да је српско питање решено. Ипак, Срби су новој држави предали сопствену државотворну перспективу оличену у Србији и Црној Гори, чиме су ушли у „међуратни наставак деструкције Српства ‘другим средствима’“.¹⁹ Осим тога, Југославија је била „у суштинској супротности са српским православним цивилизацијским идентитетом, телурократским геополитичким кодом и егзистенцијалним интересом за постојањем српске националне државе“, те је тако „једна изнутра телурократска земља играла спољашњу таласократску улогу“.²⁰ Спољни фактор конструисао је државу према сопственим геополитичким интересима, показујући да је идеја „Балкан балканским народима“ обична илузија.

Међуратни период праћен је различитим политичким конструкцијама „уједињеног“ народа. Док су Срби подређено пратили југословенство и идеју о троименом народу, други народи, особито Хрвати, све време су настојали да успоставе сопствену националну државу. До кулминације хрватске политике и процеса федерализације Југославије долази 1939. године, потписивањем споразума Цветковић-Мачек, којим је успостављена Бановина Хрватска. То је био први корак ка изградњи Независне државе Хрватске (НДХ). Простор тадашње Бановине Хрватске обухватио је готово целу јадранску обалу, а на њеној територији остало је скоро 900.000 православних Срба. Геополитички положај Србије и српског народа у таквим околностима постао је веома тежак. Разбијањем „прве“ Југославије, српске територије и српски народ постају жртва илузорне идеје о јединству троименог народа и плен за спољне и локалне окупаторе. Најизраженија је хрватска територијална експанзија на штету српских земаља, коју Хрвати континуирано спроводе, усаглашавајући интересе са интересима великих и регионалних сила. Распад „прве“ илузорне творевине резултирао је убијањем, протеривањем, покрштавањем и сатанизовањем српског народа. „Срби су били у политичкој дефанзиви, територијално и демографски сакаћени и остављени на милост и немилост страних сила, које су својим трабантима на терену као награду за верно служење империјалним интересима, поклањали српске земље и градили концепт Велике Хрватске.“²¹ Тако су Срби скупо платили и уједињење и разбијање „прве“ Југославије.

¹⁹ Миломир Степић, *Српски геополитички образац*, Catena Mundi, 2019, стр. 274.

²⁰ Миломир Степић, „Деатлантизацијом до стабилизације Балкана: српски национални интерес“, *Национални интерес* 1/2017, Институт за политичке студије, Београд, стр. 12; М. Степић, *н.д.*, стр. 276.

²¹ Љубиша Деспотовић, *Српска Војводина, као предмет немачких, мађарских и хрватских геополитичких планова и територијалних аспирација*, у: „Војводина као потенцијално геополитичко жариште у Републици Србији“, *Култура полиса*, Посебно издање 1 (2018), Култура-Полиса, Нови Сад, 2018, стр. 50.

Брозова Југославија - наставак исте геополитике у социјалистичком контексту

Настала на развалинама Краљевине Југославије, тачније на простору који је био распарчан нацистичко-фашистичком, односно усташко-хортијевском и балистичком деструкцијом, Брозова Југославија била је у геополитичком смислу наставак исте политике Запада, али сада у социјалистичком контексту новог државног уређења. Геополитичка улога социјалистичке Југославије није се у великој мери променила, напротив, она је и даље остала да у простору југоисточног дела Римленда (од Триглава па до Ћевђелије, како се накада говорило) у географској екстензији од готово хиљаду километара, политички балансира веома затегнуте односе у хладноратовској подели света, након Другог светског рата, која се све више разбуктавала. Реч је о значајној улози, јер је СФРЈ била у зони тзв. социјалистичког тabora и књижила се као зона совјетског идеолошког и геополитичког утицаја, која је настала након поделе интересних сфера у Јалти. Неопходно је на овом месту поменути да је и сам географски положај СФРЈ на Југоистоку Европе, односно на Балканском полуострву, био од изузетне стратешке важности за атлантистички Запад, јер су атлантисти за дужи периоду изгубили прибалтички и средњоевропски део Римленда (Европе) из своје контроле. Формирањем ДР Немачке на крају Другог светског рата, а затим и уласком Чехословачке, Мађарске Румуније и Бугарске у зону совјетског директног политичког утицаја и војне контроле, Атлантисти су изгубили и значајан геополитички простор тзв. *intermarium* од Балтика до Црног мора. Све наведено појачало је спољнополитички значај Брозове Југославије за Запад, што је њен неприкосновени комунистички лидер Тито умео прилично вешто да користи током своје вишедеценијске ауторитарне власти.²²

Но пре него што пређемо на остали део аргументације у раду важно је на овом месту навести спорне оцене младог колеге Марка Пејковића, управо у контексту геополитичких разлога за формирање Краљевине СХС, који својом неутемељеном критиком теоријских ставова колеге Миломира Степића прави низ методолошких и теоријских грешака које су нужна последица колико погрешног избора теоријско-експликативног оквира тумачења минулих историјских догађаја, још и више недовољног познавања сложене геополитичке анализе и селективног избора историјских чињеница које би по сопственом избору (процени) нашем критичару ишле у прилог. Он, наиме, тврди: „Један од водећих српских геополитичара Миломир Степић, истакао је да је Југославија, геополитички, имала

²² Погледати више у зборнику радова „Разбијање Југославије“, (2012) ИПС, Београд приредили Ж Ђурић, М. Кнежевић

двојаку функцију. Једна се односила на „макро-геополитички“, а друга на „микрорегеополитички“ план. По Степићу, Југославија није само била у функцији мекиндеровског Санитарног кордона од Балтика до Средоземља којим су се сузбијали немачко-руски интереси (а у интересу атлантских САД, Британије и делом Француске), већ и у функцији „обуздавања“ српског чиниоца ког је таласократски Запад увек перципирао као руску предстражу на Балкану. Радило се, по Степићу – и са чим се слажемо – о троструком „запречавању“ телуократске Русије и Немачке кроз: 1) блокаду руског приступа Јадрану и Средоземљу, 2) блокаду германског продора ка Медитерану и Блиском Истоку, 3) блокаду немачко-руског контакта. Али, не бисмо се сложили са Степићем да проширена Србија без Југославије није могла да игра баражну улогу наспрам руско-немачког вектора из – како он тврди полазећи од Мекиндерове мапе Санитарног кордона – два разлога: 1) опорављени германски чинилац могао је кроз „прекид“ између Алпа и реке Уне преко словеначко-хрватских фактора да дође на Јадран, 2) иако географски мања од Југославије, Србија би била етно-културно и политички хомогенија, и као таква, због вишедимензионалне српско-руске блискости би могла брзо и лако да се од експонента таласократије преоријентише у балканску трансмисију (совјетске) Русије.²³ У чему се састоје његове спорне оцене и критике доајена српске геополитичке мисли у Срба данас, колеге Миломира Степића: као прво, за теоријско-експликативни оквир узета је веома спорна контрактуална аргументација и схватање историје као пројекције онога што је могло бити. Такав теоријски приступ се упркос свој његовој симулираности науке може сматрати тривијалним и у духу просте народне крилатице „шта би било кад би било“. Ова западна теоријска новотарија проистекла из постмодерног политиколошког дискурса не би ни била вредна помена да не узима све више маха код млађих научних кадрова у Србији као „озбиљна“ методолошка и теоријска матрица. Друго, она не узима у обзир озбиљне геополитичке аргументације историјских догађаја који су предмет критике, а поготово њихову целину, већ се на крајње непримерен начин обрачунава само са једном од теза, али и са њом крајње редуковано и сведено и без доброг познавања геополитичког и међународног контекста историјских догађаја које анализира. Онда се по опробаном обичају све заступљенијих ревизиониста историје потура сопствена теза као аутора који се критикује, а из историјског контекста бирају само оне историјске чињенице које би вајном критичару ишле у прилог. Због недостатка простора на овом месту за озбиљнију критику „критичаревих“ ставова навешћемо само неке од важних геополитичких

²³ Марко Пејковић, „Стварање Краљевине СХС (Југославије) у троуглу реалполитике, геополитике и идентитета“, *Национални интерес* 3/2018, ИПС, Београд, 2018, стр. 30.

разлога које је млади научник у својој назови критици заборавио да узме у обзир или их није ни познавао, што је за ову критичку опаску без већег значаја. Наиме, држава Аустрија није ни онда, а ни сада била у функцији баражирања геополитичких аспирација германског фактора према Балкану, а још мање према Блиском истоку, Јадрану или Медитерану (планирани вектор трансгресије ка југоистоку). Напротив, она је увек била део германских интереса и планова без обзира о којој фази савремених међународних односа да је реч, а посебно је спорно колико је реално могла да допринесе њиховом остварењу због својих скромних државних и војних капацитета. Друго, још мање је то могла да врши „проширена Србија“, како историјски неутемељено и геополитички нетачно тврди колега Пејковић, као држава која би се формирала након Великог рата. То није могла да врши не само због недостатка сопствених ресурса за тако важну улогу, већ и због сталне чињенице да је од стране Запада (Антанте тада, а касније Атлантиста) виђена као главни геополитички опонент њихових интереса на Балкану. Ту су још и стални геополитички стереотипи Запада да је Србија дублер руских интереса на већ дефинисаном подручју, предстража руских интереса, те да су Срби „коњовоци руских Козака до топлих мора Јадрана и Медитерана“. Треће, Краљевина СХС, односно Југославија, а касније и СФРЈ, била је важна Антанти, односно Атлантистима и због обуздавања тзв. српског фактора који је за њих био реметилачки и представљао је сталну претњу њиховим стратешким интересима на Југоистоку Европе, што ће се у последњој фази савремене историје потврдити. Дакле, стварање озбиљне српске државе, ма колико смо и сами *post festum* навијали за ту опцију након Првог великог рата, није била реална опција, колико год се колега Марко Пејковић у свом занимљивом, али научно неутемељеном раду позивао баш на реалполитику из чијих је концепцијских матрица покушавао да утемељи своју несолидну критику.

Улога ФНРЈ, односно касније СФРЈ, била је стога геополитички још важнија за атлантистички Запад. Но да напоменемо још неколико важних геополитичких разлога. Није се овде радило само о Римленду и *Intermarium*, већ о потреби Атлантиста (као и Антанте пре тога) да у државном контексту Брозове Југославије наставе још снажнију контролу српског политичког фактора преко Хрвата и Словенаца, а касније да болшевичким идентитетским инжењерингом створе синтетичке нација као вештачке нације од Црногораца и Македонаца, а мало касније и Срба Мухамедове вере²⁴ које су кроз верску припадност подигли на национални ниво проглашањем муслимана као нације. Осим наведеног, било је неопходно омогућити и Ватикану да несметано настави свој црквени прозелитизам у

²⁴ Љубиша Деспотовић, *Геополитика Светосавља*, Каирос, Сремски Карловци, 2019, стр. 280.

православном конфесионалном окружењу и доврши задњу фазу претварања Срба римокатолика у Хрвате.²⁵

Након сукоба са Информбироом, односно са Стаљином, Брозов режим у договору са Вашингтоном чини низ корака који Југославију стављају у функцију интереса НАТО пакта и атлантиста. Колосална померања у том смеру била су отварање политичке сарадње и потписивање војног споразума са чланицама НАТО-а Турском и Грчком. Тим чином Титова Југославија је, по неким истраживачима, озбиљно искорачила ка НАТО пакту и једном ногом чак и ступила у његово чланство. Оваква политика Јосипа Броза била је награђена бројним економским, финансијским и војним трансшама помоћи као знак подршке и благонаклоног односа Вашингтона према таквој политици.²⁶ Иако ће Јосип Броз више пута мењати своју спољнополитичку оријентацију од Запада до Истока, осциловање његове земље између Вашингтона и Москве остаће њено доминантно обележје све време њеног државног бивствовања. Као осцилујућа регионална сила, СФРЈ је ипак таквом политиком дискретне политичке дистанце према Москви била довољно поуздан партнер Западу у спровођењу геополитичке оријентације постепеног повратка Римленда под своју контролу. То ће бити одлика и периода формирања Покрета несврстаних 1961. године самитом у Београду и током свеукупног политичког трајање Брозове Југославије. Самим чином груписања бројних земаља Латинске Америке, Африке и Азије у овај покрет нанесена је озбиљна штета остварењу интереса Москве у овим важним зонама континенталног и маритимног геополитичког утицаја. Иако наизглед политика несврставања и дистанцирања од оба табора настала након хладноратовске поделе, оваква оријентација и неоспорна лидерска позиција Броза ипак је значила озбиљно баражирање ширења Совјетског утицаја на тек ослобођене земље склоне антизападној политици, наслеђене још из доба колонијалне владавине Запада над њима. Самим тим, створени су услови за постепену инфилтрацију Вашингтона и у ова осетљива подручја Римленда која су се тицала Севера Африке, Блиског Истока, Средње Азије, Латинске и Средње Америке. У тој фази међународних односа за Вашингтон је то био чисти геополитички добитак, и то на дужи рок, што ће потоња савремена историја обилато потврђивати, особито након пропасти Варшавског блока, Совјетског Савеза и рушења Берлинског зида, када се и формално завршава фаза биполаризма и отпочиње период суровог монополарног политичког поретка моћи са наметањем сваковрсне геополитичке хегемоније од стране САД.

Управо ти тектонски поремећаји у међународном и геополитичком поретку моћи избрисаће све, говото један век дуге, геополитичке потребе

²⁵ Исто, стр. 298.

²⁶ Погледати више: Драган Богетић, *Југославија и Запад 1952-1955*, Службени лист СРЈ, Београд, 2000.

Запада за политичким и државним егзистирањем Југославије, било као Краљевине, било као комунистичке творевине. Сви значајни геополитичке разлози за опстанак те државе тада су престали. Према писању Сузан Вудворд (*Susan Woodward*), завршетком хладног рата међублоковска улога и значај за виталну безбедност САД коју је Југославија имала, нестаје.²⁷ Уједињењем Немачке и њеним интегрисањем у атлантистичке геополитичке структуре Запада, још након Другог светског рата, усмерене су и контролисане тежње германског геополитичког фактора за самосталним деловањем и покушајима реализације својих геополитичких планова и циљева. Државном дисолуцијом СССР-а, расформирањем Варшавског пакта и падањем Русије у поноре дубоке економске кризе, привредног пропадања и државног растројства под Јелциновом владавином, престала је потреба и за тзв. санитарним кордоном од совјетске опасности која је тада брзопотезно послата на маргине светске историје. Цео панпростор Западног дела Римленда је без опаљеног метка и са мало потрошених долара враћен у зону атлантских интереса моћи и трајно окренута ка дестабилизацији Руске Федерације. Од Прибалтика до Црног мора све је стављено у функцију наметање америчке хегемоније и територијалних наплата у ери геополитичке доминације која је тада отпочињала у међународним односима.

На простору бивше Југославије пак, листом су формиране мале прозападне државице оштро супротстављене српском националном фактору, те је тиме још ефикасније остварена политика обуздавања Срба од стране Запада, уз територијално, економско и војно награђивање његових сателита на терену, а све на рачун српских националних интереса. Територијално, државно, демографско, економско, идентитетско, језичко и културно сакаћење српског национа настављено је несмањеном жестином и траје и данас, ту пред нашим очима. Управо зато је Брозовој Југославији било пресуђено да нестане као државна товревина. Она је баш у том периоду монополарне доминације САД постала непотребна као геополитичка творевина, јер су нестали или су на другачији начин реализовани политички разлози њеног државног формирања. Почетком деведесетих година двадесетог века западне силе су потпуно консеквентно својим интересима приступиле њеном државном разбијању и политичкој ликвидацији, уз свесрдну подршку локалних политичких елита, синтетичких нација, којима је то био једини начин да у закасној фази свог етничког конституисања отпочну фазу државног заокруживања својих вештачких етнија.²⁸ Једино што ће остати исто, односно нека врста геополитичке константе је да се српски национ на простору југоистока Европе види и сматра главним

²⁷ Susan L. Woodward, *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*, Brookings Institution, Washington, 1995.

²⁸ Љ. Деспотовић, *н.д.*, стр. 298.

опонетом Западних интереса и као такав имао се сурово деструисати и покорити. Ублажавању те екстремне политике Запада према Србима није помогло ни искрено залагање једног дела политичких олош-елита Срба да спроведу цивилизацијску конверзију своје државе и народа и сместе их у атлантистичке цивилизацијске кругове. Таква накарадна политика није била успешна, јер и по виђењу самих атлантиста, Србима као и Русима на Западу није место (геополитичка крилатица „The West and the Rest“²⁹). Све остало је било и остало узалудно траћење огромних количина националне енергије и политичке снаге на процесе евро-атлантских интеграција. Србија се и данас налази на „сигурној“ траси која нашу земљу и нацију води пут државног нестанка и националног растројства, те је неопходно заустављање и промена такве самоубилачке геополитичке оријентације.³⁰

Литература

Батаковић, Душан Т, *Балкански пијемонт – Србија и југословенско питање*, у: Историја једне утопије, Catena Mundi, Београд, 2018.

Богетић, Драган, *Југославија и Запад 1952-1955*, Службени лист СРЈ, Београд, 2000.

Вуковић, Небојша, *Логика империје*, Конрас, Београд, 2007.

Деспотовић, Љубиша, *Геополитика Светосавља*, Каирос, Сремски Карловци, 2019.

Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања, „Геополитички идентитет Републике Србије и Стратегија националне безбедности“, *Политика националне безбедности* 1/2021, ИПС, Београд, 2021. стр. 21-35.

Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања, *Савремени међународни односи и геополитика*, Каирос, Сремски Карловци, 2021.

Деспотовић, Љубиша, *Српска Војводина, као предмет немачких, мађарских и хрватских геополитичких планова и територијалних аспирација*, у: „Војводина као потенцијално геополитичко жариште у Републици Србији“, *Култура полиса*, Посебно издање 1 (2018), *Култура-Полиса*, Нови Сад, 2018, стр. 39-58.

Деспотовић, Љубиша, *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци, 2012.

Екмечић, Милорад, *Дуго кретање између клања и орања*, Евро Бук, Београд, 2017.

²⁹ Семјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 2000.

³⁰ Љубиша Деспотовић, Вања Глишин, „Геополитички идентитет Републике Србије и Стратегија националне безбедности“, *Политика националне безбедности* 1/2021, ИПС, Београд, 2021. стр. 21-35.

Екмечић, Милорад, *Огледи из историје*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002.

Екмечић, Милорад, *Ратни циљеви Србије 1914*, Филип Вишњић, Београд, 2014.

Екмечић, Милорад, *Стварање Југославије 1790-1918*, књ. II, Просвета, Београд, 1989.

Митровић, Андреј, *Ратни циљеви Централних сила и југословенско питање 1914-1918*, у: Историја једне утопије, Catena Mundi, Београд, 2018.

Орел, Катрин, *Средња Европа: од идеје до историје*, Слио, Београд, 2012.

Пејковић, Марко, „Стварање Краљевине СХС (Југославије) у троуглу реалполитике, геополитике и идентитета“, *Национални интерес* 3/2018, ИПС, Београд, 2018, стр. 21-39.

Пијановић, Петар, *Квадратура културног круга: српска и/или југословенска култура*, у: Историја једне утопије, Катена Мунди, Београд, 2018.

Пророковић, Душан, *Немачка геополитика и Балкан: о циљевима средњоевропског континентализма*, Catena Mundi, Београд, 2014.

Степић, Миломир, „Деатлантизацијом до стабилизације Балкана: српски национални интерес“, *Национални интерес* 1/2017, Институт за политичке студије, Београд, стр. 9-37.

Степић, Миломир, *Геополитика: идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, 2016.

Степић, Миломир, *Српски геополитички образац*, Catena Mundi, 2019.

Хантингтон, Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 2000.

Mackinder, Halford J, *Democratic Ideals and Reality*, National Defense University Press, Washington DC, 1942.

Spykman, Nicholas J, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Harcourt, Brace and Company, New York, 1942.

Woodward, Susan L, *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*, Brookings Institution, Washington, 1995.

Summary

Ljubiša Despotović, Vanja Glišin GEOPOLITICAL INTERESTS AND POLITICAL CONCEPTS OF FORMING OF TWO YUGOSLAVIA AND THE REASONS FOR THEIR STATE BREAKDOWN

The paper deals with the geopolitical aspects of the creation and disintegration of two Yugoslav states. The introductory part of this paper lists the geopolitical

features of this area, as an important geopolitical context, which influenced the political processes in the two countries. After the introduction, the authors analyze the creation of the “first” Yugoslavia and the geopolitical reasons that led the great powers, especially the thalassocratic states of the West, to manage the process of building and then dismantling the state. The third part of this paper deals with the geopolitical aspects of the creation of the “second” Yugoslavia, which had a distinct geopolitical role during the Cold War, especially in the view of the United States, which tried to turn it into an Atlantic exponent, by all means. After the end of the Cold War the geopolitical role of Yugoslavia disappeared and so did the reason for its existence.

The creation of the Yugoslav state was presented as the crown of Serbian success in the war, but for decades this illusory vision made it impossible to see the real political circumstances, obscuring the geopolitical reasons of the great powers that decisively influenced the creation of the new state and its future. The basic geopolitical features of the Balkan area presented in the introductory part of the work explicitly show its importance for the great powers, which is why it is impossible to exclude the role of the foreign policy factor in making local and regional decisions. The victorious forces in the Great War (USA, Great Britain and France) had a clear vision and interest when it came down to the creation of the Yugoslav state. First, the goal was to prevent the German factor from creating Mitteleurope (Central Europe), which according to Friedrich Naumann should be a geopolitical entity gathered around Germany and as such represent the fourth world power. Central Europe would stretch from the Baltic Sea to the northern part of the Adriatic and would represent a kind of continental, tellurocratic whole located between the west and the east.

It is precisely the tectonic disturbances in the international and geopolitical order of power that occurred at the end of the twentieth century that will erase all the geopolitical needs of the West for the political existence of Yugoslavia. Either as Kingdoms or as communist creations. All significant geopolitical reasons for survival have ceased. Because of that, the destructive processes of state disintegration began on the ruins of the construction of synthetic nations and their state creations as geopolitical trabants of Atlanticist interests in the geospace of the Balkans.

Keywords: Kingdom of SCS, Yugoslavia, Serbia, Serbian countries, Balkans, geopolitics